

10. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Том 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. 1064 с.

11. Оробець К. Властивості суб'єктів злочину за кримінальним правом України. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 2. С. 121–125.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-34>

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Солодуха Вікторія Сергіївна

*студентка 1 курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

В умовах триваючої збройної агресії проти України питання дотримання військової дисципліни набуло критичного значення. Зростання кількості кримінальних проваджень за військовими статтями Кримінального кодексу (далі – КК) України зумовило необхідність переосмислення підходів до кваліфікації діянь, передбачених ст. 407 КК України, що полягають в самовільному залишенні військової частини або місця служби.

Проблема полягає в тому, що норма застосовується в надзвичайних умовах правового режиму воєнного стану, коли не всі випадки відсутності військовослужбовця на службі є наслідком умисного ухилення. Водночас держава має забезпечити баланс між захистом обороноздатності та дотриманням прав військовослужбовців.

Метою цієї роботи є аналіз чинного законодавства, судової практики Верховного Суду та судів першої інстанції щодо кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України, визначення проблемних аспектів і розроблення пропозицій для вдосконалення правозастосування.

Частина 1 ст. 407 КК України встановлює покарання за самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або

переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця, у виді тримання у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років. У разі, якщо відсутність триває: 1) понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб повторно протягом року, то діяння кваліфікується за ч. 2 ст. 407 КК України, 2) понад місяць, – за ч. 3 ст. 407 КК України [1].

Об'єктом кримінального правопорушення є встановлений порядок проходження військової служби, що полягає в обов'язку військовослужбовця перебувати на службі. Це кримінальне правопорушення є триваючим і вважається закінченим з моменту фактичного залишення частини без дозволу. Під час воєнного підвищується суспільна небезпека таких дій, але водночас виникає потреба у врахуванні об'єктивних факторів (поранення, евакуація, втрата зв'язку, бойові дії), які можуть включати склад кримінального правопорушення. У цьому аспекті застосовується принцип індивідуалізації відповідальності, закріплений у ст. 65 КК України.

Верховний Суд (Касаційний кримінальний суд, ККС ВС) у своїх рішеннях неодноразово наголошував на обов'язку військовослужбовців залишатися на службі в особливий період, незалежно від обставин. Так, Постановою ККС ВС від 20 квітня 2023 року (справа № 748/1376/20) ухвалив рішення, згідно з яким закінчення строку контракту не звільняє військовослужбовця від обов'язку перебувати на службі в особливий період [2]. Постановою ККС ВС від 4 лютого 2025 року (справа № 470/795/23) підтвердив, що суб'єктом злочину за ст. 407 КК України може бути військовослужбовець-резервіст, призваний під час мобілізації [3]. Верховний Суд чітко встановив, що під час особливого періоду військовослужбовець, включно з резервістами, зобов'язаний виконувати свої обов'язки до офіційного наказу про звільнення, а будь-яка спроба самовільно залишити службу до цього моменту є злочином за ст. 407 КК України.

Показовим є вирок Барського районного суду Вінницької області від 4 серпня 2023 року у справі за ч. 5 ст. 407 КК України [4]. Суд визнав винним військовослужбовця, який залишив частину на 36 днів без поважних причин, однак, врахувавши його участь у бойових діях, втрату побратимів та добровільне повернення, застосував ст. 75 КК України (звільнення з випробуванням). Такі рішення демонструють гуманістичний підхід: суди визнають суспільну небезпеку діянь, але індивідуалізують покарання, виходячи з обставин, які зумовили порушення порядку несення служби. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень показує, що у 2023–2025 роках понад 60% вироків за

ст. 407 КК України завершилися призначенням умовного терміну, що свідчить про спробу збалансувати покарання та реалії фронтових умов.

Верховний Суд у вже згаданій постанові № 748/1376/20 підкреслив, що ключовим критерієм розмежування за ст. 407 та 408 КК України є наявність мети ухилитися від служби назавжди. У випадку, коли військовослужбовець залишає частину без такого наміру, але на тривалий час – діяння кваліфікується за ст. 407 КК України. Однак на практиці органи досудового розслідування нерідко помилково інкримінують дезертирство без належного обґрунтування умислу, що призводить до порушення принципу справедливості. Враховуючи це, необхідно прийняти методичні рекомендації для слідчих органів і прокурорів щодо критеріїв відмежування складів військових кримінальних правопорушень. Слід урахувати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Engel and Others v The Netherlands» (1976), де зазначено, що дисциплінарні та кримінальні санкції у військовій сфері мають бути пропорційними тяжкості діяння [5].

Хоча ч. 5 ст. 407 КК України вже встановлює підвищену кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, на практиці виникають труднощі з її однаковим тлумаченням. Суди по різному визначають, чи достатньо самого факту запровадження воєнного стану для кваліфікації за ч. 5 ст. 407 КК України, чи необхідно додавати, що військовослужбовець перебував у безпосередній бойовій обстановці [6, с. 108–111]. Частина судів (зокрема, за прикладом постанови ККС ВС від 20 квітня 2023 року у справі №748/1376/20) визначає, що наявність воєнного стану є самостійною кваліфікуючою ознакою. Інші ж рішення вимагають доказів реальної участі підрозділу у бойових діях, що створює неоднаковість практики.

Крім того, залишається відкритим питання оцінки поважних причин відсутності військовослужбовця. Закон не містить визначення цього поняття, тому воно трактується судами вільно. Доцільно закріпити орієнтовний перелік таких причин у відомчих нормативних актах – наприклад, у наказах Міністерства оборони України чи Генерального штабу. До них можуть належати: поранення, контузія, евакуація, загибель побратимів, втрата зв'язку, тимчасове перебування в медичному закладі або самостійна евакуація з району бойових дій.

Таким чином, проблемою не є відсутність законодавчої норми про воєнний стан, а нестача єдиного підходу до її застосування та відсутність нормативно визначених критеріїв поважності причин відсутності, що ускладнює однакове правозастосування під час воєнного стану.

Зарубіжна практика показує схожі підходи. У США Uniform Code of Military Justice (§85 – §87) розрізняє самовільне залишення частини та дезертирство, залежно від тривалості та мотиву [7]. У Великій Британії згідно з Armed Forces Act 2006 відсутність менше 7 днів вважається дисциплінарним проступком, понад 7 – кримінальним правопорушенням [8]. У Німеччині §15 Військового кримінального кодексу передбачає покарання лише за умови умисного ухилення [9]. Український підхід загалом відповідає цим стандартам, однак потребує більшої гнучкості у період воєнного стану.

Отже, судова практика свідчить, що у період воєнного стану тлумачення ст. 407 КК України має бути системним – із врахуванням воєнних ризиків, стану здоров'я та психологічного стану військово-службовця. Верховний Суд фактично встановив презумпцію відповідальності для всіх осіб, мобілізованих до частин, навіть без проходження ВЛК. Потрібно доповнити ст. 407 КК України пунктом, що передбачає врахування об'єктивних обставин, які виключають склад злочину. Доцільним є офіційне узагальнення практики Пленуму Верховного Суду щодо відмежування складів ст.407 КК України та ст. 408 КК України. Для зміцнення військової дисципліни важливо зберігати баланс між необхідністю покарання та гуманістичним підходом до оцінки мотивів поведінки військовослужбовця.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
2. Постанова Касаційного Кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 квітня 2023 року у справі № 748/137620. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/110428143> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Постанова ККС ВУ від 4 лютого 2025 року у справі № 470/795/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=124968449&red=100003404cbad7e60b66066731527cfc038059&d=5> (дата звернення: 15.11.2025).
4. Вирок Барського районного суду Вінницької області від 4 серпня 2023 року. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/109069151/> (дата звернення: 15.11.2025).
5. Engel and Others v. The Netherlands (1976) – European Court of Human Rights. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ES015129> (дата звернення: 15.11.2025).
6. Митрофанов І. І. Проблеми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів в бойовій обстановці. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Випуск 33. Том 2. С. 108–111.

7. Uniform Code of Military Justice (USA) – § 85–§ 87. URL : <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/uniform-code-military-justice-us-code-title-10-chapter-47-1950> (дата звернення: 15.11.2025).

8. Armed Forces Act 2006 (UK) – section 8–15. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents> (дата звернення: 15.11.2025).

9. Wehrstrafgesetz (WStG) – German Military Penal Code, §15. URL: <https://collections.nlm.nih.gov/catalog/nlm:nlmuid-101667445-bk> (дата звернення: 15.11.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-580-1-35>

СУЧАСНІ РИЗИКИ ПОШИРЕННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сташишин Анастасія Сергіївна

*здобувач вищої освіти факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960)
м. Хмельницький, Україна*

Ніколаєнко Тетяна Богданівна

*доктор юридичних наук, професор, полковник юстиції професор
кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
факультету правоохоронної діяльності
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960)
м. Хмельницький, Україна*

В умовах глибокої трансформації безпекового середовища, що розпочалася з 2014 року й суттєво загострилася у 2022 році після повномасштабного вторгнення РФ до України масштаби незаконного обігу зброї в Україні викликають занепокоєння. Запровадження воєнного стану, мобілізація, забезпечення фронту та територій, що наближені до фронту вогнепальною зброєю, боєприпасами вплинули, з однієї сторони, на механізм державного контролю за обігом цих предметів та, з іншої сторони, створили ґрунт для формування розгалуженої сітки незаконного ринку зброї. У цих умовах обіг зброї